

Luottamuksen kieli idänsuhteissa

Helena Rytövuori-Apunen

Puhe luottamuksesta Suomen idänsuhteissa¹ tuntuu meistä tänä päivänä ehkä kylmän sodan kuplalta. Mutta näin ajatellessamme pesuveiden mukana menee helposti myös lapsi: oivallus siitä, mihin hyvät ja toimivat idänsuhteet voivat perustua. Jos assosioimme luottamuksen menneiden vuosikymmenten kokemuksiin, emme näe sen yleisempää mieltä tai kykene käyttämään menneisyyden perintöä tulevaisuuden tarpeisiin. Tällainen positiivinen kehitys edellyttää irtiottoa kylmän sodan perinnöstä, mikä taas edellyttää synteisiä menneisyydestä.

Olen tutkinut luottamusta idänsuhteissa osana hanketta ”Uusi ja vanha Venäjä Suomen ja Venäjän suhteiden siirtymäkeskusteluissa”, joka osallistui Suomen Akatemian Muuttuva Venäjä – tutkimusohjelmaan (2004–2007). Mitä perusteita tällaiselle tutkimusteemalle on? Kylmän sodan päättymistä seuranneena aikana tutkimus – oman tieteenalani kansainvälisten suhteiden tai kansainvälisen politiikan ja erityisesti EU:n ja Venäjän suhteiden tutkimus – on keskittynyt yksipuolisesti tarkastelemaan institutionaalista muutosta. Kylmän sodan päättymiseen ja Neuvostoliiton hajoamiseen liittyi voimakas muutoksen kokemus, ja muutoksen – yhteiskunnallisen, poliittisen ja taloudellisen – nähtiin tapahtuvan institutionaalisen reformin avulla. Tällainen ”ajan henki” tutkimuksessa seurasi politiikkalinjauksia, jotka olivat NATO:

n ja Euroopan unionin itälaajentumisen taustalla. Tämä tutkimuksen valtavirta jätti varjoonsa kysymyksen jatkuvuudesta, jonka horisonttia vasten muutoksen tarkastelu on kuitenkin vasta mahdollista. Se jätti varjoonsa myös muut kuin sopimukseen (konventioihin) nojaavat institutionaaliset politiikkasuhteet, ja keskittyi paljolti arvioimaan ajankohtaisia politiikkaohjelmia ja -agendoja.

Tutkimushankkeessa tarkastelimme makrohistoriallisten murroskausien läpi kulkevia jatkuvuuksia. Kylmän sodan päättymisen on eräs tällainen murroskausi, prosessi joka alkoi perestroikan aikana. Kysymys luottamussuhteista on yksi tapa tarkastella jatkuvuuksia, jotka ilmenevät murroskausien läpi vaikuttavina toiminnan säännönmukaisuuksina. Kuten kulttuurin teorian kehittelijänä tunnettu Juri Lotman huomauttaa, jatkuvuuksissa kyse ei välttämättä ole sisältöjen samankaltaisuudesta vaan itse muutoksen mekanismeihin liittyvästä jatkuvuudesta (Lotman 1985). Radikaaliltakin vaikuttavassa muutoksessa prosessi voi tapahtua jollakin aikaisemmin tutulla tavalla. Patsaiden kumoaminen voi edustaa samaa kuin niiden pystyttäminen – plus-etumerkki vain vaihtuu miinukseksi. Vastaavasti luottamussuhteista puhumisen jättäminen neuvosto aikaan ja idänsuhteiden luottamusproblematiikan tyystin unohtaminen Suomen EU-jäsenyyden myötä edustaa jonkin aiemman kaavan toistoa. Ulkosuhteiden heiluriliike lyö idästä länteen: liittoudutaan yhteen suuntaan ja puhutaan sen mukaista kieltä.

Luottamusta käsittelevän tutkimukseni keskeinen peruste onkin politiikka-relevanssi Suomen idänsuhteiden kannalta. Kylmän sodan

aikana elimme erilaista yhteiskuntajärjestelmää edustavan suurvallan naapurina. Kylmän sodan jälkeisenä aikana naapurinamme on suurvalta, joka ei kuulu kanssamme samaan poliittiseen liittosuhteeseen. Suomen ulkopolitiikan ikaikainen dilemma saa uuden muodon. Putinin Venäjä on tuonut esiin, ettei tämä suomalaisen maailmanpoliittisen eksistenssin ongelma poistunut kylmän sodan aikakauden päättymisen myötä. Sen käsittely vaatii valtiotaitoa eli harkintaa sen suhteen, millainen toiminta kussakin tapauksessa on perustellusti järkevää. Jos tämä sivuutetaan ja idänsuhteiden hankalissa kysymyksissä tyydytään tukeutumaan Euroopan unionin ”yhteiseen politiikkaan”, häviää harkintatila, jossa vastavuoroista politiikkaa ja siihen kuuluvaa herkkyttä toisen odotuksille voi ylipäänsä olla olemassa. Unionin jäsenyys edellyttää tietyssä määrin yhteistä politiikkaa, mutta Suomelle tämä ”kuviteltu yhteisö” (Benedict Andersonin termin, Anderson 1983) tarjoaa myös retorisen suojakilven, jota käyttäen kommunikaatio Venäjän kanssa voidaan katkaista lyhyeen.

Luottamuksen valtiotaito

Luottamus kansainvälisessä politiikassa on valtiotaitoa, joka edellyttää harkintatilan olemassaoloa. Lainsäädäntövalta luo sääntöjä, hallitus ja ministeriöt panevat näitä toimeen. Valtiotaito puolestaan on sääntöjä luovaa harkintaa. Voiko meillä EU-aikana olla idänsuhteiden edellyttämää valtiotaitoa?

Luottamussuhteilla ei asiakohtaisesti ole mitään ennalta määrättyä sisältöä, sillä kyseessä on aina tilanteellinen harkinta. On looginen virhe yhdistää se palvelusten tekemiseen tai myöntyväisyyspolitiikkaan. Luottamus on suhteen pohjavirettä, johon sisältyy instituutioiden hiljaista tietoa. On tuntuma siitä, mitä suhteeseen kuuluu ja miten on mahdollista edetä tavoitteita silmälläpitäen. Ranskalaisfilosofi Pierre Bourdieu puhuu käytännöllisestä ”pelin tuntumasta” (Bourdieu 1990). Samankaltaista toiminta-ajatusta idänsuhteissa on ylläpitänyt vanhasuomalainen traditio.

EU:n suhde Venäjään on ajatuksellisessa umpikujassa, sillä sen lähtökohtana on arvoyhteisön laajentuminen – unionin identiteetin projektiio – institutionaalisen muutoksen keinoin. Olisiko suomalaisella, kliseeksi muodostuneella ajatuksella maantieteelliseen läheisyyteen ja yhteiseen historiaan nojaavasta ”Venäjä-osaamisesta” jotakin katetta, joka voisi osaltaan auttaa ongelman ratkaisua?

EU-Suomessa on ollut nähtävillä uuden ajan perustuslaillisuuden elementtejä, pyrkimys tukeutua universalistisiin sääntöihin, joiden taustalla on läntisessä yhteistyössä auktorisoitu näkemys kansainvälisestä yhteisöstä. Jos suhteissa Venäjään tyydytään lyömään pöytään unionissa auktorisoituja näkemyksiä, tuhoataan helposti se, mikä on luottamuksen perusvireenä: odotus, että muuttuneessa tilanteessa edelleen arvostamme aiemmin rakennettuja hyviä suhteita. Mihin tahansa luottamussuhteeseen kuuluva lähtöoletta on, ettei toinen osapuoli hävitä ja lakkaa arvostamasta sitä suhteen perustaa, jolle luottamus voi rakentua.

Suomi on geopoliittisesti maailmanpolitiikan reunavaltio, jolle on ollut ominaista heiluriliike idän ja lännen välillä. Olemme liittoutuneet minne murroskausien kansainvälispoliittiset olosuhteet eri aikoina ovat vieneet. Liittoutuminen, mutta ei koskaan vielä itsenäisen Suomen aikana täydellinen tai kattava liittoutuminen, on määrittänyt Suomen maailmanpoliittista olemisen tapaa. Luottamus on paradigmaattinen vaihtoehto tälle liittoutumispolitiikalle ja käytännössä olennainen osa sitä suhderakennelmaa, jonka puitteissa liittoutuminen ei ole ollut kattavaa, vaan siihen on kuulunut liikkumatila, joka kylmän sodan oloissa oli poliittinen (ja sen myötä taloudellinen) ja joka sen jälkeen on koskenut sotilaallista ulottuvuutta. Presidentti Paasikivi joutui keväällä 1944 luottamaan Stalinin sanaan. Hän ei nähnyt muuta vaihtoehtoa sen jälkeen kun oli käynyt selväksi, että Suomi oli sodan jälkiselvittelyissä jäänyt Neuvostoliiton kanssa kahden (Apunen 2008). Tänä päivänä luottamusta ei onneksi tarvitse pohtia näin ankarissa olosuhteissa. Kannattaa kuitenkin huomata, että

se oli Paasikivelle osa valtiotaidon strategiaa, ei psykologista luottamusta.

Analyttinen lähestymistapa

Luottamus (*trust*) on aina kohteellinen, transitiivinen suhde: me luotamme johonkin ja johonkukaan. Se ei tarkoita yleistä luottavaisuutta (*confidence*), joka koskee asiointiloja, vaikkapa instituution toimintaa, tai jonkin tulevaisuuden projektion toteutumista. Asekontrollin yhteydessä puhutaan luottamusta rakentavista toimista (*confidence building measures*). Tämä tarkoittaa perusteiltaan luottavaisuutta ihmisen rationaalisuuteen: kun tiedämme asioiden oikean laidan, olemme valmiita tarkistamaan uhkakuviamme ja stereotyyppioitamme.

Aaron M. Hoffman puhuu luottamussuhteista toimijaparien suhteina (Hoffman 2002 ja 2006). Hän käyttää keskinäisen riippuvuuden, *interdependenssin*, tutkimuksesta tuttuja käsitteitä sensitiivisyys ja haavoittuvuus. A odottaa, että B osoittaa herkkyyttä, sensitiivisyyttä, sen odotuksia kohtaan eikä käytä hyväkseen sen haavoittuvuutta (*vulnerability*) tilanteessa, jossa näin olisi mahdollista tehdä. A siis jättäytyy B:n harkinnan varaan ja luottaa siihen, ettei B käytä tilannetta hyväkseen. Kylmän sodan aikana Suomi odotti, että Neuvostoliitto paljon suurempana valtiona osoittaa tiettyä sensitiivisyyttä pienemmän naapurimaan kansainvälistä asemaa kohtaan eikä käytä hyväkseen sen diplomaattista ja poliittista haavoittuvuutta. Tämän perustana oli, että Suomi tunnusti suurvallan ”legitiimit turvallisuusedut”, kuten termi kuului. Neuvostoliitto puolestaan odotti, ettei Suomen kytkeytyminen lännen yhteistyöhön mene sillä tavoin pitkälle, että se joutuisi käyttämään sellaisia kovia keinoja, jotka tekisivät sen haavoittuvaksi lännen kritiikille. Hyvät suhteet ystävällismieliseen porvarilliseen hallitukseen edustivat neuvostoideologiassa ”kolmannen tien” kokeilua rauhanomaisen rinnakkaineloa ja sosialistisen solidaarisuuden ohella.

Luottamus ei ole ”sokeaa”. Siihen sisältyy valvonta- ja kontrollimekanismeja sekä mahdollisuus käyttää sanktioita. Neuvostoliitto käytti kauppaa- ja diplomaattisuhteisiin liittyviä rajujakin sanktioita, Kekkonen lähetti myllykirjeitä. YVA-sopimuksen sotilaallisiin konsultaatioihin liittyviä mekanismeja ei kuitenkaan koskaan otettu käyttöön.

Hoffmanin ajatusvälineet ovat behavioraalisen tutkimuksen: huomion kohteena ovat toimijaparien keskinäisiin suhteisiin liittyvät odotukset, asenteet ja muu käyttäytyminen. Sosiologiassa luottamuksesta – oikeammin luotosta (*credit*) – on puhunut tieteenalan klassikko Georg Simmel (1997). Hänen ajatustensa pohjalta luottamusta voidaan hahmottaa prosessina, johon kuuluu ”hyppy” yli kalkyloidun, menetelmälliseen varmuuteen nojaavan tiedon ”kuilun” (Möllering 2001). Alustava luottamus nojaa joihinkin aikaisemmassa kokemuksessamme oleviin käytännöllisiin syihin (*good reasons*). Odottamamme suotuisan lopputuloksen ilmaantuminen vahvistaa luottamusta, kun taas sen puuttuminen johtaa rationaalisesti odotusten tarkistamiseen ja mahdollisesti pakotekeinojen käyttöönottoon. Simmelin avulla pääsemme behavioraaliseen asetelmasta argumentaation sisältöjen ja perustelujen tulkintaan. Mitkä ovat luottamussuhteen taustalla olevat käytännölliset, kokemukseen nojaavat ”hyvät syyt”? Simmelin mukaan luottoa saa herrasmies, gentlemanni, tällaisin ominaisuuksin varustettu. ”Sivilisoituneet” tavat yhteisön ja yhteiskunnan sidosaineiksena² on syy odottaa, että toinen osapuoli täyttää odotukset ja sitoumukset.

Luottamus on vaihtoehto sopimukselliselle suhteelle, papereille ja allekirjoituksille. Suomella ja Neuvostoliitolla oli YVA-sopimukseen nojaavat sopimusjärjestelyt, ja tämän lisäksi oli vakiintunut puhe keskinäisestä luottamuksesta. Lukija ehkä haluaa huomauttaa, ettei suomalaisten ja venäläisten välillä sodanjälkeisessä tilanteessa vallinnut luottamus vaan syvä epäluottamus. Tästä on todisteena erilaisia kliseiksi muodostuneita sananparsia. Aivan oikein: Jos puhumme luottamuksesta idänsuhteissa siinä

mielessä, joka on analoginen ihmisten välisille suhteille, mieleen tulee helposti liturgia, tyhjän kaavan toistaminen. Sodanjälkeisessä tilanteessa vallitsi epäluottamus, ja ulkopoliitiikan luottamuspuhe pyrki korjaamaan tätä asiantilaa ylhäältäpäin. Luottamus oli ulkopoliitiikan institutionaalista puhetta, jolla oli oma tarkoituksensa. Se oli vakava puhetahtuma (Austin 1962), joka muodostui koodikieleksi sen ilmaisemiselle, milloin asiat olivat kunnossa ja milloin eivät. Lausuma luottamuksen vaarantumisesta oli eräänlainen ”varhaisvaroitus” (*early warning*), jonka toimiessa jämerämpiin keinoihin ei ollut tarvetta ryhtyä. Noottikriisi 1961 kelpaa esimerkiksi. YYA-sopimuksen mainitsemiin sotilaallisiin konsultaatioihin ei tarvinnut ryhtyä, vaan Neuvostoliiton vaatimus Suomen ulkopoliitiikan jatkuvuudesta voitiin hoitaa luottamuksen keinoin.

Neuvostoliiton ja Suomen suhteissa puhuttiin luottamuksen lisäksi usein myös ystävyystyöistä. Ystävyys sanan tavanomaisessa merkityksessä sisältää ajatuksen jollakin tapaa symmetrisestä suhteesta ja tuttuudesta. Valtioiden välisissä suhteissa on tyystin toisin. Ystävyys-suhteiden pystyttäminen ystävyys-sopimuksina ei kerro olemassaolevasta ystävyystyöstä, vaan entisestä vihollisuudesta. Jevgeni Roschin (2006) on tarkastellut ystävyystyötä politiikan teorian kannalta. Vastaavasti puhuttaessa luottamuksesta Suomen ja Neuvostoliiton välillä – valtiotasolla ja näihin liittyvissä institutionaalisisissa suhteissa – ei ole järkevää ajatella asiaa ihmiskeskeisen analogian pohjalta. ”Tyhjää retoriikkaa”, kylmän sodan ulkopoliittiseen ”liturgiaan” kylläänäntynyt protestoi. Luottamusta idänsuhteissa onkin mielekkäämpää tarkastella toisin, institutionaalisen politiikan piirteinä.

Luottamus neuvostoaikana ja tänään

Neuvostoaikana luottamuspuheen kautta luotu idänsuhteiden kudus syntyi täydentämään sopimuksellisia, YYA-sopimukseen nojaavia kahdenvälisiä suhteita. Se oli kahdenvälisissä

suhteissa venäläinen vastine Suomen toivomalle puolueettomuuspolitiikan tunnustamiselle. Pitkällä ajanjaksolla 1969–1989 Neuvostoliitto ei halunnut Suomen ponnisteluista huolimatta tunnustaa Suomen puolueettomuutta. Sen sijaan se halusi puhua luottamuksesta. Luottamus oli eräänlainen pehmeän vallan (*soft power*) mekanismi, ei kuitenkaan pohjoisamerikkalaisessa Joseph S. Nyen tarkoittamassa mielessä (Nye 1990). Se oli vertikaalia valtaa, neuvostovallan sisäarkkitehtuuria Suomessa, mikä nojasi kolmeen pilariin: (1) hyvät henkilösuhteet ulkopoliittisen päätöksenteon korkeilla tasoilla, (2) Neuvostoliitolle hyväksyttävä hallituskoalitio ja (3) ystävällismieliset suhteet yhteiskunnan tasolla.

Noottikriisi, yöpakkaset ja sotapropagandakielto vaikuttamisen välineenä ovat paradigmaattisia esimerkkejä tästä vertikaalin vallan käytöstä (vertikaali vastakohtana horisontaaleille, valtiosuhteille). Vertikaalia valtaa ei johdettu yksin Kremlistä ja federaation ulkoasiainministeriöstä MID:stä, vaan myös turvallisuuspalvelusta ja puolueen keskuskomiteasta. Nämä vallan mekanismit olivat välineellisiä Neuvostoliiton toivomalle Suomen ulkopoliittisen linjan jatkuvuudelle. Tämä puolestaan oli välineellinen Neuvostoliiton turvallisuuspoliittisille eduille Pohjois-Euroopassa ja Itämeren alueella. Yhteinen etu oli rauha ja vakaus alueella, mutta tämän melko abstraktin seikan puitteissa edut olivat ennemmin yhteensopivat, eivät samat. Vallan mekanismit toimivat kun niihin vastattiin yhteistoiminnalla, kollaboratiivisella politiikalla.

Tämäntyyppinen vertikaali vallankäyttö on kansainvälisessä politiikassa ennemmin sääntö kuin poikkeus. Ajatellaanpa vaikka NATO:n kumppanuussuhteisiin liittyviä *liaison*-verkostoja liittokunnan strategisilla rintamilla Etelä-Kaukasuksella ja Keski-Aasiassa. Ajatukset etupiireistä ja satelliiteista – pohjoisamerikkalaisen tutkimuksen tyypilliset välineet – eivät tavoita tällaisen vallankäytön erityistä luonnetta, joka ei ole suoraan pakkovaltainen, vaikka siihen kuuluukin sanktioiden mahdollisuus.³

Luottamuksen vertikaali valta oli käynyt tarpeettomaksi, kun presidenttien Koivisto ja Gorbatsšov tapaamisen yhteydessä syksyllä 1989 tavan mukaan yhteisesti annettussa kommunikeassa saattoi lukea: ”Suomi, puolueeton Pohjoismaa” (Blomberg 1998, 85). Miten neuvostovallan ”pehmeiden” muotojen on käynyt kylmän sodan aikakauden päätyttyä? Suhteet ulkopoliittisen päätöksenteon korkeilla tasoilla ovat edelleen esillä, mutta hyvien suhteiden korostus on jäänyt seremoniaaliseksi. ”Hyvien ja lämpimien” suhteiden säännönmukainen korostus – tapa raportoida tapaamisista juuri tällä tavoin – on institutionaalisen vuorovaikutuksen piirre, joka on olemassa riippumatta siitä, mitä suhteet ovat henkilötasolla. Presidentin valtaa supistettaessa tämä suhderakenteen piirre katoaa. Puoluepolitiikkaan sidoksissa oleva hallitus ja pääministeri eivät samalla tavalla voi edustaa suhteiden jatkuvuutta.

Enää ei ole ajateltavissa, että Venäjä vaikuttaisi hallituskoalitioon Suomessa. Lähin vastine löytyy ehkä Karjala-kysymyksestä. Venäjä on huolestunut siitä mahdollisuudesta, että Karjalan palautusta vaativat voimat Suomessa ulottuisivat hallitustasolle.⁴ Entisistä vertikaalisen vallan mekanismeista edelleen esillä oleva puoli on lähinnä huoli ystävällismielisten suhteiden säilymisestä yhteiskunnan eri tasoilla. Se on kuitenkin vailla entisiä sanktiomahdollisuuksia. Presidentiksi tultuaan Putin painotti toistamiseen suomalaisten ja venäläisten kykyä ymmärtää toisiaan ja löytää yhteinen kieli. ”Luottamuksen ja kumppanuuden suhteet luotiin pitkän aikaa sitten”, ja niitä on ”kärsivällisesti rakennettu”, Putin halusi muistuttaa vieraillessaan Suomessa ensi kertaa presidenttinä syyskuussa 2001. Venäjä halusi säilyttää suhteen erityisyyden perustan.⁵ Suomessa taas presidentti katsoi, että suhde toki on ”erityinen”, mutta näin on laita Suomen kaikissa naapurussuhteissa. Erityisyydestä sanouduttiin irti semanttisen kielipelin avulla, jossa se häivyttiin Suomen yleiseksi hyveeksi.⁶

Venäjä ei tarvitse pientä naapuria välittämään suhteitaan Brysseliin tai muualle. Ystävät ovat kuitenkin arvokkaita, ja Suomella on historiaan

ja maantieteeseen perustuva ”ystävyyden optio”. Mitä Venäjä odottaa Suomelta? Kuten aikaisemmin kylmän sodan vuosikymmeninä nämä ovat seikkoja, joita pitää tarkastella laajemman eurooppalaisen politiikan yhteyksissä. Eräs vastaus on moneen kertaan annettu: Venäjä odottaa, että Suomi voi tuoda positiivisen panoksensa EU:n ja Venäjän suhteiden kehittämiseen, esimerkiksi neljän yhteisen alueen (*common spaces*) aikaansaamiseen. Venäjä on haavoittuva EU:n erilaisille poissulkeville käytännöille. Esimerkkinä ovat viisumikysymys tai Baltian venäläiskysymys. Suomen strategiana näissä kysymyksissä on ollut kahdenkeskisen keskustelun torjunta ja vastaus: asia etenee tai on ”jo ratkaistu” unionin yhteisen politiikan puitteissa.

Toisentyyppistä strategiaa, jota Suomi myös on soveltanut, edustaa funktionaalisen (tai teknisen) ja poliittisen erottaminen. Esimerkiksi Itämeren kaasuputken kiistakysymyksissä Suomen kantana on ollut, että meitä kiinnostavat ensisijaisesti ympäristönäkökohdat. Tähän liittyy seikkaperäinen tieteen ja politiikan erottelu. Kysymys on monimutkaisesta argumentaation alueesta, jossa nojaututaan kansainvälisesti auktorisoituihin tutkimuskäytäntöihin. Poliittisessa mielessä huomionarvoista on, että tämä on eräs käytännöllinen tapa pitää kiinni Suomen kannasta ja laajentaa normatiivista itärajaa. Toisentyyppinen strategia on ollut korostaa omien lakien noudattamista. Kysymys Kavkaz-Centerin sivujen sulkemisesta 2004–2005 on yksi esimerkki. Liettua sulki sivuston Venäjän painostuksesta, Suomi – jonkinmoisen kangerTELUN jälkeen – vetosi omaan lainsäädäntöönsä ja sen käytäntöihin. Nämä ovat joitakin esimerkkejä siitä, millaisin retorisin strategioin Suomi pyrkii hoitamaan erimielisyyksiä Venäjän kanssa katkaisematta silti kommunikaatiota. Kyse on strategioista, jotka politiikan toimenpiteisiin liittyvistä erimielisyyksistä huolimatta rakentuvat toiminnan sellaisiin perusteisiin, joita kansainvälisen yhteisön hyväksyminä periaatteina on hankalaa torjua.

Retoriset strategiat eivät ole kielen muotoja irti sisällöistä, vaan ne rakentavat käsitystä naa-

puriyhteistyöstä ja laajemmin kansainvälisestä yhteisöstä. Ne ovat retoriikan ja kielen mediaa, jotka eivät vain kuvaa vaan politiikan vakavina puhetaapantumina myös tuottavat asiaintiloja. Kylmän sodan aikakaudella luottamuksen institutionaalinen puhe oli suhteen tilaa arvioivaa koodikieltä. Se loi poliittisen kudoksen, joka kiinnitti Suomen Neuvostoliiton ystävyyden piiriin. Se oli vertikaalisen vallan väline, joka palveli Neuvostoliiton laajempia turvallisuuspoliittisia tavoitteita. Suomen kannalta tämä semantiikan keinoin luotu poliittinen kudos mahdollisti sen, ettei sotilaallisen liittoutumisen näkyvästi esiintuvia toimenpiteitä tarvittu ja että Suomi saattoi edetä taloudellisessa integroitumisessa markkinatalousmaihin. Tänä päivänä suhderakenteen asymmetria on muuttunut: Suomi on osa Euroopan unionia ja harkitsee NATO:n jäsenyyttä. Venäjä puolestaan puolustautuu globalisaation ja länsiyhteistyön mukanaan tuomia vallan mekanismeja vastaan. Kansalaisjärjestöjen ja taloudellisen toiminnan valvonta ovat eräitä esimerkkejä.

Myös nykytilanteessa luottamus tarjoaa sellaista politiikkapääomaa, jonka varassa Suomen mahdollisuudet vaikuttaa omaan lähiympäristöönsä ovat suuremmat kuin muutoin olisi asianlaita. Luottamus on osaamista, joka tarkoittaa eräänlaista pelin tuntumaa, kykyä nähdä, mikä on mahdollinen siirto tavoitteellisessa

politiikassa. Tätä siirron tuntumaa tarvitaan, jos Suomessa ajatellaan Venäjä-suhteella olevan merkitystä laajemmissa eurooppalaisissa puitteissa. Luottamussuhteen erityisyys, jo kielen logiikan edellyttämä transitiivisuus on tärkeää huomata. Simmeliläinen luotto katoaa luottokortin myötä, kun erityinen suhde muuttuu universaaliksi. Simmelille kyse on modernisaatiosta. Suomen ja Venäjän suhteissa erityisyyden säilyttäminen ja responsiivinen politiikka on avain luottamukseen, ei vain loogisessa vaan myös historiallisessa mielessä. Kun Suomi vaihtaa simmeliläisen luoton ”luottokorttiin” – esimerkiksi puheeksi WTO-jäsenyyden edellyttämistä tai muista universaaleista säännöistä – astutaan ulos luottamuksen logiikasta. Luottokortti – sen edustama ajatus universaalien sääntöjen politiikasta – on toki olennainen osa kansainvälistä yhteistyötä, se on modernin määritelmällinen piirre. Se ei kuitenkaan voi korvata luottamusta, joka on aina erityinen, vuorovaikutteisen suhteen ominaisuus. Simmelille ja pragmatistisen tutkimussuuntauksen kehittäjille luottamus tarkoittaa toisentyypistä tietoa kuin premisseihin nojaava päättely. Luottamus on kalkyyllille vastakkainen tiedonlaji. Jälkimmäinen ei pyörteisessä, sattumanvaraisesti muuttuvassa kansainvälisen politiikan todellisuudessa useimmiten ole taloudellinen eikä päätöksentekotilanteissa mahdollinen tietämisen tapa.

Viitteet

- 1 Kirjoitus perustuu yleisistuntopuheenvuoroon VII Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen päivillä Kouvolassa 13.03.2008. Aiheesta enemmän Rytövuori-Apunen (2007) ja (2008).
- 2 Yhteiskuntateoriassa luottamuksen teema liittyy kiinteästi *civil society*-käsitteeseen. Suomenkielen ”siviili” tai ”sivistynyt” ei tavoita käsitteen normatiivista sisältöä. Kansainvälisen politiikan alaan kuuluvassa tutkimuksessa luottamusta koskeva yhteiskuntateoria ei toimi analogisesti valtioiden sisäisten käytäntöjen tutkimukselle.
- 3 Yhteiskuntateorian sijaan mahdollisena suuntana näenkin käsittehistorian tutkimuksen. Ks. myös Roschin (2006).
- 3 Suomettuminen syntyi entisen Länsi-Saksan kristillisdemokraattien kritiikkinä Willy Brandtin idänpolitiikalle. Suomalaisessa keskustelussa se soveltuu ehkä parhaiten kuvaamaan juuri kol-laboraationsuhteen ikävimpiä puolia: ”Tehtaan-kadun korttia” käytettiin myös ryhmäkuntaisten suomalaisten etujen ajamiseen.

- 4 Tieto perustuu Venäjän ulkopolitiikan vaikuttajaverkostoissa toimivien tutkijoiden haastatteluihin Moskovassa maaliskuun 2005 ja kesäkuun 2007 välisenä aikana (Rytövuori-Apunen 2007, 316).
- 5 Presidentti Putinin haastattelu Helsingin Sanomille 1.9.2001 (MID 3.9.2001); Putinin puhe Suomen

liike-elämän edustajille Helsingissä 3.9.2001 (MID 6.9.2001).

- 6 Tasavallan presidentti Tarja Halosen esitelmä Turvallisuuustieteellisessä yhdistyksessä Turun yliopistolla 5.4.2005 (Suomen Tasavallan Presidentti, puheet).

Lähteet

- Anderson, Benedict (1991), *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Apunen, Osmo (2008), The Endgame 1943–44: Finnish-Russian Peace Stratagems in the Context of Allied Coalition Policies. – *Russia Forever? Towards Working Pragmatism in Finnish-Russian Relations*. Ed. Helena Rytövuori-Apunen. Helsinki: Gummerus, 167–209.
- Austin, J.L. (1962), *How to Do Things with Words*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Blomberg, Jaakko (1998), Yya-sopimuksen loppuvaiheet ja korvaaminen uudella sopimuksella. – *Aika ja sopimus*. Toim. Unto Vesa. Tampere, 83–106.
- Bourdieu, Pierre (1990), *The Logic of Practice*. Cambridge: The Polity Press.
- Hoffman, Aaron M. (2002), A Conceptualization of Trust in International Relations. – *European Journal of International Relations*, 8:3, 375–401.
- Hoffman, Aaron M. (2006), *Building Trust: Overcoming Suspicion in International Conflict*. Albany: State University of New York Press.
- Lotman, Yurii M. & Uspenskii, Boris A. (1985), Binary Models in the Dynamics of Russian Culture (to the End of the Eighteenth Century). – *The Semiotics of Russian Cultural History: Essays by Yurii M. Lotman, Lidiia Ia. Ginsburg, Boris A. Uspenskii*. Eds. Alexander D. Nakhimovsky and Alice Stone Nakhimovsky. Ithaca, New York and London: Cornell University Press, 30–66.
- MID = Ministerstvo inostrannyh del Rossijskoj Federatsii, Venäjän Federaation ulkoasiainministeriö, dokumentit ja aineistot. Informaatio- ja lehdistöosasto (MID). <http://www.ln.mid.ru/>
- Möllering, Guido (2001), The Nature of Trust: From Georg Simmel to a Theory of Expectation: Interpretation and Suspension. – *Sociology*, 35:2, 403–420.
- Nye, Joseph S. Jr. (1990), Soft Power. – *Foreign Policy*, 80, 153–171.
- Roshchin, Evgeny (2006), The Concept of Friendship: From Princes to States. – *European Journal of International Relations*, 12:4, 599–624.
- Rytövuori-Apunen, Helena (2007), *Unionin ajan idänpolitiikka*. Helsinki: Edita.
- Rytövuori-Apunen, Helena (2008), Revisiting the Problem of Trust in Finnish-Russian Relations. – *Russia Forever? Towards Working Pragmatism in Finnish-Russian Relations*. Ed. Helena Rytövuori-Apunen. Helsinki: Gummerus, 121–163.
- Simmel, Georg (1997), *Rahan filosofia*. Turku: Doroga.
- Suomen Tasavallan Presidentti. <http://www.presidentti.fi/>